

UDK 159.953 Vico G.B. 159.953 Bartlet F.	Godišnjak za psihologiju, vol 7, No 9., 2011, pp.	ISSN 1451-5407
---	--	----------------

Ljubiša Zlatanović¹
Filozofski fakultet
Niš

VIKO I BARTLET: SEĆANJE KAO PROCES KONSTRUKCIJE

*Funkcija memorije nije samo
sećati se, već takođe
odabirati. Memorija ima
smisla jedino kada dolazi do
selekcije. Odabir sećanja
sledi različite pravce, često
misteriozne.*

Umberto Eko

Apstrakt

Članak nastoji da identifikuje konceptualnu osu koja je, uprkos njihovim razlikama, zajednička za italijanskog filozofa i istoričara Đambatiste Vikoa i britanskog psihologa ser Frederika Bartleta. U radu se trasiraju koreni modernog razumevanja autobiografskog pamćenja do njihovih ranih zapažanja i ideja da je sećanje (ili pamćenje), u suštini, proces imaginativne konstrukcije (ili rekonstrukcije). Ova ideja podrazumeva da su osobe veoma aktivne u svom sećanju, da su one osmišljavaoci ne samo u konstrukciji svog saćanja, nego isto tako i u konstrukciji svog iskustva i sveta uopšte. Implikacije njihovih jedinstvenih uvida ispitane su posebno u pogledu autobiografskog pamćenja – sećanja koja osoba ima o svojim sopstvenim životnim iskustvima – i postmodernog

¹ Zlatanovic1301@yahoo.com

konstruktivizma kao alternativne metateorije za psihološku nauku. U radu se snažno sugerše da je to ključni način čitanja Vikoovog i Bartletovog podsticajnog dela.

Ključne reči: Viko, Bartlet, sećanje, konstrukcija, autobiografsko pamćenje

Uvod

Pamćenje je bilo predmet filozofskih spekulacija najmanje dve hiljade godina. Njegovo naučno istraživanje započelo je tek pre nešto više od jednog veka, kada se nemački psiholog Herman Ebbinghaus odvažio da eksperimentalno istražuje ovaj kognitivni proces, ispitujući najpre samo jednu osobu – sebe samog. Od tog vremena do danas, iskristalisala su se dva preovlađujuća istraživačka pristupa ljudskom pamćenju: asocijacionistički i konstruktivistički.

Tradicionalni *asocijacionistički* pristup – začet pionirskim radom Ebbinghauusa – opisuje pamćenje kao *pasivni* proces skladištenja podataka i nastoji da eksperimentalno pokaže da snaga pasivno formiranih asocijacija zavisi od faktora kao što su ponavljanje i vreme odlaganja koje prethodi prisećanju (Cohen, 1990). Nasuprot tome je *konstruktivistički* pristup pamćenju – shvatanje da ljudi primenjuju *aktivne* strategije zapamćivanja i prisećanja informacije. Umesto razmatranja reprezentacije pamćenja kao „kopije“ stimulusne informacije, konstruktivistički orijentisani psiholozi ističu da je pamćenje *konstrukcija* koja integriše prošlo iskustvo sa novom informacijom. Tako, kada pamtimo nešto u našem svakodnevnom životu, pamćenje je retko tačna „kopija“ originala – verna zabeleška, snimak onoga što se zaista dogodilo. Ono je, u suštini, aktivna (*re*)*konstrukcija* koja je delimično zasnovana na našem opštem znanju i prethodnom iskustvu.

Izlaganje koje sledi nastoji da osvetli jedinstvene doprinose razumevanju procesa sećanja, odnosno pamćenja, koje su, svaka u svom vremenu i na svoj način, pružile dve uticajne intelektualne pojave – italijanski filozof i istoričar Đambatista Viko (Giambatista Vico, 1668–1744) i engleski psiholog ser Frederik Bartlet (1886–1969). Kao što je naslovom sugerisano, u središtu pažnje je njihovo anticipatorsko konstruktivističko viđenje sećanja – skrivena nit koja ih povezuje i čini značajnim pretečama savremenih konstruktivističkih objašnjenja

takozvanog *autobiografskog* pamćenja (sećanja), kao i konstruktivističke misli u psihologiji uopšte.

Đambatista Viko kao rana preteča konstruktivizma

Mada empirijske studije delovanja i funkcije *rekonstruktivnog* sećanja imaju relativno skorašnje poreklo i predstavljaju trajna programska istraživanja odnosa između ličnosti i pamćenja, konstruktivističke konceptualizacije ovog psihičkog procesa imaju dugu istoriju.

Kada je reč o pojavi savremenog konstruktivizma u psihologiji, smatra se da je *presudan* uticaj izvršio Kant svojim postuliranjem kategorija čistog uma i njihovog učinka u preradi čulnog iskustva, kao i anticipiranje modernog pojma sheme. U njegovoj kritičkoj filozofiji, shema označava mentalnu konstrukciju iskustva koja odslikava i svet promenljivih objekata i događaja, s jedne strane, i logiku kategorija kao nečega što je tom iskustvu nametnuto, s druge (Richardson, 1988).

Međutim, prema nekim zapažanjima (npr., Hermans, 1993; Mahoney, 1988; Shotter, 1984), istorijski izvori savremene konstruktivističke misli uopšte, a posebno konstruktivističkog tumačenja pamćenja, mogu se trasirati sve do perioda *renesanse* – tačnije, do italijanskog filozofa i istoričara (ili: filozofa istorije) Đambatiste Vikoa kao važnog idejnog prethodnika ovih novijih misaonih tokova i razumevanja prirode sećanja. Rasprava o pamćenju, izložena u njegovom glavnom delu *Načela nove nauke (Principi di scienza nuova, Vico, 1725/1882)*, može se smatrati jednim od najranijih konstruktivističkih tumačenja u tom pogledu. Ovo delo, koje je i danas predmet različitih razmatranja i tumačenja, nastoji da odgovori na pitanje načina da se postigne pravo razumevanje ljudske istorije. Ono je zasnovano na jednostavnom a u isto vreme originalnom načelu da je ljudska istorija – za koju nas Borhes podseća da na grčkom ova reč (*historia*) znači istraživanje i potvrđivanje (Borhes, 1990) – ljudsko *delo* i da je „gledanje unatrag“, sagledavanje realiteta u retrospektivi, način otkrivanja i razumevanja kako prošlosti tako i budućnosti.

Uprkos velikom i inventivnom naporu, uprkos tome što je ceo svoj intelektualni život posvetio krajnjem oblikovanju tog dela, neposredni odjeci i uspeh bili su skromnih razmera. Ovo opsežno delo uglavnom nije bilo čitano u osamnaestom veku, sve dok ga nisu prihvatili teoretičari nemačkog romantizma, koji su odgovarali na njegove izvorne teme. Danas, posle dva veka, prepoznata je istinska vrednost ovog polivalentnog dela

snažnih sinteza i globalnih vizija. Ono je ponudilo svoje bogatstvo i slojevitost različitim čitanjima i tumačenjima. Poslednjih decenija krug inerdisciplinarnih proučavalaca Vikoovog dela je znatno proširen, a mesto i značenje Vikoa postali su poznati i priznati u evropskim i svetskim razmerama. Njemu se pridaje povlašćeni status prvog filozofa istorije i anticipatora čitavog niza novih naučnih i filozofskih disciplina (Roić, 1990).

Njegov misaoni svet – svet filozofa i istraživača istorije, iskazan jezikom književnika – izgrađen je u suprotstavljanju kartezijanstvu. Tako, on se udaljio od preovlađujućeg kartezijanstva (izraz izveden od latinskog imena filozofa Renea Dekarta: *Renatus Cartesius*) njegovog doba na dva suštinska načina. Prvo, odbacio je stav da je njegov slavni prethodnik Dekart svojim logičkim i matematičkim umom ispravno postavio izvore pouzdanosti i znanja. Smatrao je da se do njih na dolazi jasnim i razgovetnim idejama, već našim ličnim aktivnostima i delovanjima. Čovek nije statičan i nepromenljiv. Nastojeći da razume svet, on neprestano preoblikuje svet i sebe samog. Njegov moto je bio *verum factum* – „istina i stvoreno su identični“. Tako, na primer, matematičari se priznaju pouzdanost samo zato što je ona ljudska tvorevina, konstrukcija. Drugo, Viko je verovao da su kartezijanci preneglašavali značaj fizike i matematike, zanemarujući mogućnost društvenog i istorijskog znanja. On se protivio Dekartovoj metodi sistematske sumnje zbog previđanja uloge *istorijskog znanja* – znanja koje su saopštavali svedoci važnih događaja, bilo da je ono zabeleženo u ljudskoj svesti ili zapisano u dokumentima.

Viko je smatrao da u čovekovoj prirodi postoji kreativna sila, koju je nazvao *stvaralačkim darom* (lat. *ingenium*). Zbog toga, tradicionalnim kategorijama znanja – *a priori* (deduktivnom) i *a posteriori* (empirijskom) – treba dodati novi oblik znanja, a to je *rekonstruktivna imaginacija* (ital. *fantasia*). Ovaj tip znanja je moguć ako se „uđe“ u mentalni život neke druge kulture ili nekog pojedinca, u mnoštvo načina života, što se postiže samo aktivnošću ljudske *imaginacije*. Zahvaljujući stvaralačkom daru, ljudi mogu da menjaju svoj fizički svet i stvaraju istoriju, da pokreću i dovode stvari u nove odnose. To onda znači da tako stečeno znanje nije samo pasivno skladištenje podataka dobijenih našim čulima, nego je u velikoj meri i aktivno kreiranje novih sazajnih obrazaca.

Temelj njegove *Nove nauke* bio je pojam *imaginativnih univerzalija* (ital. *universali fantastici*) – imaginativnih klasifikativnih pojmova ili univerzalija, na koje se mogu redukovati sve partikularne vrste koje im naliče. imaginativne univerzalije nisu eksplicitne „predstave“, već moćne

apstrakcije. Prema njegovoj periodizaciji istorije, ljudska moć imaginacije karakteristična je za prva dva perioda istorije („doba bogova“ i „doba heroja“). Tek u „periodu ljudi“ imaginativne univerzalije su prepustile primat *inteligibilnim univerzalijama*, zasnovanim na moći jezika da uobličiti apstraktne reči. Takve univerzalije su u skladu sa postulatima Aristotelove logike. Ovome treba dodati da dok je Dekart bio ubeđen u moć lucidnog i „čistog“ (bestelesnog) mišljenja, Viko je prvenstveno verovao u moć (utelovljene) imaginacije. Za Dekarta je postojanje sveta (*res extensa*) trebalo logički dokazati. S druge strane, Viko je smatrao da ljudi sami konstruišu i rekonstruišu istorijski svet. Smešten u telu, ljudski um postoji u istoriji i u isto vreme *stvara* istoriju. S obzirom na to da su sami stvorili svoju istoriju, ljudi moraju da proučavaju sopstveni um i sve proizvode uma kako bi razumeli okolnosti u kojima žive. Uz to, za Dekarta je racionalno mišljenje predstavljalo polaznu tačku filozofije, dok je za Vikoa ono samo važna tekovina istorije ali ne i trajan sačinilac ljudske prirode. Dekartov *cogito* on je video kao redukcionistički čin sagledavanja čoveka iz kojeg proishodi neistorijsko i bestelesno shvatanje ljudskog uma (Stojnov, 2005).

Shvatajući istoriju kao, u suštini, *interpretativnu* nauku koja traga za značenjima događaja, Viko je pokazao veliko razumevanje delikatnosti s kojom istoričar mora da razume načine mišljenja u prošlosti. Ova aktivnost razumevanja i tumačenja raznolikosti istorijskog iskustva mora da uzme kao podatke sve jezike, mitove i tradicije – protumačene ne samo kroz prizmu jedne utvrđene ideje o univerzalnoj ljudskoj prirodi, već i kroz *imaginativnu* sposobnost za ponovno ulaženje u moduse mišljenja koje odražavaju. Otuda je ovaj napuljski mislilac bio „očinska figura“ za filozofe, istoričare i sociologe u intelektualnoj tradiciji *razumevanja* (*verstehen* tradiciji; nem. *verstehen* – razumevati), kao što su Vilhelm Diltaj, Maks Veber i Robin Džordž Kolingvud (Blekburn, 1999). Uz to, rečeno je, danas se sve više ističe da su važnost Vikoovog učenja za rad savremenih konstruktivista i njihov značaj za pojavu i razvoj konstruktivizma veoma veliki.

Kad je reč o ljudskom pamćenju, odnosno sećanju, Viko je pravio razliku između tri vrste ili aspekta pamćenja: pamćenja kao pamćenja po sebi (*memoria*), pamćenja kao imaginacije (*fantasia*) i pamćenja kao invencije, izmišljanja ili pronalaženja novog (*ingegno*). Šta odlikuje ove oblike ljudskog pamćenja?

Prvi aspekt naglašava moć pamćenja da prizove stvari koje nisu prisutne u sadašnjosti; odnosno, da materijalizuje u sadašnjosti ono što se smatra delom prošlosti. Tako, pamćenje kao *memoria* ističe sposobnost uma

da prenese u sadašnjost ono što se *već* dogodilo. Suprotno tome, pamćenje kao *fantasia* – odnosno, kao *imaginacija*, što je, uzgred, sposobnost koju poseduju samo ljudska bića i koja tkaje dobar deo našeg života – ilustruje činjenicu da rekonstrukcija počinje u trenutku opažanja. To je otuda što, za Vikoa, ne postoji slikovni realizam. Objekti su uvek preuređeni *ličnim* terminima ljudi, a njihovo prisećanje nužno odražava ovu osnovnu, prvobitnu rekonstrukciju. Pamćenje kao fantazija otuda naglašava zavisnost sećanja od *tumačenja*. A to, drugim rečima, znači da se naglašava činjenica da autobiografsko pamćenje (sećanje) nije doslovna reprodukcija psihološki „balsamovanih“ događaja, nego da je, kao što se dva veka kasnije psiholog Frederik Bartlet izrazio, mnogo više stvar naših konstrukcija. Konačno, pamćenje kao *invencija* (*ingegno*) ističe *dodatni* doprinos značenju koji se daje u sâmom činu prisećanja. „Svet ljudskog značenja je totalitet“, primećuje Verene (Verene, 1981) u svom tumačenju Vikoa, „u kojem svaki čin značenja vodi ka sveukupnom sistemu značenja i njegov je deo“ (str. 105). Otuda je osnovano pretpostaviti da je prisećanje nekog iskustva uslovljeno promenljivom mrežom *značenja* na koja je ono „prevedeno“. Moglo bi se reći da ono uključuje *ponovno* razumevanje tog iskustva. Ovaj aspekt ljudskog pamćenja kao invencije, onda, naglašava činjanicu da je (pri)sećanje u potpunosti zavisno od našeg shvatanja. Zbog toga bi, kao što neki savremeni istraživači u ovoj oblasti sugerišu, *razvojne* promene u shvatanju nužno uticale na *autobiografsko pamćenje*, sećanje na događaje iz sopstvenog života pojedinca (videti npr. Fitzgerald, 1988; Nelson, 1988).

Svaka od ove tri odlike pamćenja koje je izdvojio Viko – njegov kapacitet da prizove u sadašnjost ono što je stvar prošlosti, „prevođenje“ događaja ličnim terminima ljudi, i zavisnost sećanja (pamćenja) od promenljivih značenja ili shvatanja – danas je predmet istraživačke pažnje u *konstruktivističkim* objašnjenjima autobiografskog pamćenja. Tako, posle decenija uticaja Ebbinghausove istraživačke tradicije, savremeni istraživači u ovoj oblasti vremenom su počeli da se okreću *ekološkom* ispitivanju ljudskog pamćenja. Imajući u vidu svu složenost pamćenja, oni nastoje da odgovore na sve istaknutiji metodološki zahtev da rezultati dobijeni empirijskim istraživanjem budu istiniti i primenljivi ne samo u ograničenoj eksperimentalnoj situaciji, nego i u stvarnom životu. Isto tako, oni pokazuju sve veću spremnost da usredsrede istraživačku pažnju na ispitivanje složenog uzajamnog odnosa između procesa ličnosti i procesa pamćenja – posebno uticaja samstava i shema samstava (engl. *self – schemas*), emocija, raspoloženja, stanja, kao i sâmog konteksta na različite oblike ljudskog

pamćenja (npr. Draisma, 2008; Fitzgerald, 1988; Rubin, 1988; Zlatanović, 2004, 2008).

Dva veka kasnije: Bartletovo istraživanje i objašnjenje procesa sećanja

Čitava dva veka kasnije, nastavljajući ovu idejnu evoluciju, posebno važne psihološke uvide u prirodu pamćenja (odnosno, sećanja) – a stim u vezi i znanja i značenja – pružio je engleski psiholog ser Frederik Bartlet (1886–1969), jedna od najistaknutijih pojava u psihološkoj nauci. Njegovo psihološko stanovište bilo je snažno empirijsko, gotovo u potpunosti zavisno od sprovođenja eksperimenata.

Bartletova jedinstvena pozicija u razvoju psihologije potiče delimično iz *multidisciplinarne* osnove njegovog rada. Tako, tokom studija filozofije na Univerzitetu u Londonu bio je pod uticajem misli Džejmsa Vorda i Džordža Stauta, koji su izgradili filozofske sisteme sa snažnim antiatomističkim i antiasocijacionističkim naglaskom. Kasnije, tokom studija i rada na Kembridžu, na njega su glavne intelektualne uticaje izvršili Majers, eksperimentalni psiholog, i Rivers, kulturalni i fizički antropolog, koji je objavio veliki broj radova posvećenih socijalnim pitanjima i ulozi psihologije u antropološkom istraživanju. Osim toga, mada se Bartlet nikada nije neposredno interesovao za neurofiziološko istraživanje (Zangvill, 1972), njegove rasprave sa neurologom Henrijem Hedom o *fiziološkim shemama* bile su važan izvor Bartletovog mišljenja o psihološkom konstruktivnom shemu (Wilson and Keil, 1999).

U svojim plodnim i dobro razrađenim istraživanjima pamćenja, Bartlet je odbacio artificijelne eksperimentalne metode koje je primenjivao nemački psiholog Herman Ebbinghaus (1850–1909), jedan od pionira istraživanja pamćenja i nastanka kognitivne psihologije. Bartletova metodološka preferencija za ekološki validne eksperimentalne zadatke navela ga je da odbaci tradicionalni pristup proučavanju ljudskog pamćenja zasnovan na učenju liste besmislenih slogova. Šta je podrazumevao ovaj tradicionalni pristup? O kakvim metodama je reč?

Najpre, treba reći da je jedan od nesumnjivih uspeha prve generacije psihologa bilo upravo Ebbinghausovo eksperimentalno istraživanje pamćenja, odnosno zaboravljanja. Jer, ono je pokazalo da se pamćenje može naučno proučavati i da metode psihologije mogu biti precizne a rezultati pouzdani kao u starijim, već afirmisanim naukama. Uprkos

mogućim kritikama, Ebbinghausova istraživačka otkrića suštinski nisu osporena do današnjih dana. Očaran Fehnerovim opisom psihofizike i saznanjem da bi psihologija – u to vreme još u povelju – poput psihofizike mogla da postane *prirodna* nauka i da je moguće stvoriti objektivne naučne postupke, Ebbinghaus je u svom radu nastojao da pronađe način da primeni Fehnerove egzaktno psihofizičke metode na izučavanje viših mentalnih procesa, posebno prirode ljudskog pamćenja. Međutim, to je za njega značilo eksplicitno odbacivanje istraživanja *ličnog pamćenja* zbog nemogućnosti kontrole mnoštva aspekata takve forme pamćenja (Brewer, 1988; Hothersal, 2002).

Kao pedantan i precizan istraživač, Ebbinghaus je sledio strogo postavljena eksperimentalna pravila. Uprkos različitim ograničenjima – npr. nije imao psihološku laboratoriju niti saradnike sa sličnim istraživačkim interesovanjima, a uz to nisu mu bili dostupni brojni ispitanici za njegove eksperimente, pa je zato većinu eksperimenata sprovodio na sebi samom – izvršio je neka od najznačajnijih i najoriginalnijih istraživanja u istoriji psihologije. Njegovi ideali kao eksperimentalnog psihologa bili su pojednostavljanje stimulusa i izdvajanje odgovora dobijenih u ispitivanju. Prvi ideal je ostvario korišćenjem besmislenih slogova kao materijala koji treba zapamtiti, a drugi je usledio neposredno. U te svrhe on je stvorio preko dve hiljade besmislenih slogova da bi ispitivao pamćenje sa minimalnim uticajem prethodnog učenja, odnosno iskustva. Smatrao je da je upotreba besmislenih slogova pogodnija za eksperimentalno ispitivanje pamćenja zato što takav materijal ništa ne označava, pa je samim tim *isti* za sve učesnike u ispitivanju.

Držeći se uverenja da je Ebbinghausov pristup eksperimentalnom ispitivanju pamćenja otvoren za kritiku i promenu, Bartlet je nastojao da izgradi pristup za ispitivanje pamćenja u situacijama koje su bile mnogo bliže *stvarnom životu*, nego što je to učenje liste besmislenih slogova. Tokom svog istraživačkog rada, Bartlet je sproveo mnoštvo eksperimenata da bi utvrdio načine na koje ljudi pamte različite vrste materijala. U tim eksperimentima, on je ispitanicima izlagao nepoznat ali strukturisan materijal. Tako, proučavao je pamćenje (prisećanje) lica, slika, jednostavnih crteža i niza različitih prozih tekstova – na primer, narodnih priča severnoameričkih Indijanaca. Koristeći ovakav *smisaoni* istraživački materijal – dakle, onaj koji je mnogo bliži materijalu za upamćivanje u svakodnevnom životu pojedinca – ispitivao je kako *mentalni sklop* ljudi utiče na njihovo kasnije prisećanje zadanog materijala. U osnovi tog nastojanja bilo je njegovo uverenje da sećanje (pamćenje) nije samo jedan

relativno jednostavan psihički proces, nego da ima složenu strukturu i pod uticajem je *mnogih* faktora – kao što su namere osobe, njeno stanje uma i prethodno znanje, kontekst u kojem osoba treba da zapamti materijal, kao i strategije koje se koriste u zapamćivanju i prisećanju (Bartlet, 1932/1972). To uverenje on je potvrdio u brojnijim eksperimentima. A ono je umnogome prisutno i u radu današnjih teoretičara i istraživača u oblasti pamćenja.

Bartlet se u svom radu interesovao za *primenu* psiholoških znanja na različite probleme. Slično Vilhemu Vintu, koji je još u prvim danima naučne psihologije istakao uverenje da su mnoge psihološke tajne izvan dohvata eksperimentalnih metoda (mišljenje koje nisu uvek delili njegovi sledbenici), Bartlet je smatrao da u nastojanju da izoluje ljudske psihičke procese i rigorozno ih nadgleda i kontroliše, dobar deo „dizajniranog“ laboratorijskog istraživanja u psihologiji zanemaruje brojne važne fenomene koji se spontano zbivaju u prirodnim okolnostima. Ovaj argument za *ekološku validnost* istraživanja – onog koje se što više približava „prirodnom“ ponašanju ljudi u njihovom okruženju – predstavlja važnu metodološku temu ne samo u postojećoj kognitivnoj psihologiji i kognitivnoj nauci (npr. Neisser, 1978), nego i u drugim disciplinama ili oblastima savremene psihologije (npr. Bronfenbrenner, 1997).

Tako, na primer, Bartlet je zaključio da *socijalni* faktori igraju značajnu ulogu u fenomenu prisećanja. To ga je prirodno navelo da se posveti izučavanju *specifičnih* socijalnih uticaja na ljudsko pamćenje. Jer, kako je s pravom isticao, bez obzira na to da li primenjuje ili ne primenjuje eksperimentalne metode, psiholog se ne bavi jednostavno izdvojenim reakcijama: on se neizbežno bavi *ljudskim bićima*. Otuda, eksperimentator mora da uzme u razmatranje *svakodnevno* ponašanje pojedinaca, kao i da pruži *objašnjenje* odgovara svojih eksperimentalnih subjekata u dizajniranim *laboratorijskim uslovima* (Bartlet, 1932/1972). Za Bartleta, dakle, fenomen pamćenja ima očigledne *socijalne* implikacije. Zbog toga je on nastojao da svojim istraživanjem osvetli neke probleme socijalne determinacije, usmeravanja i modifikacije procesa pamćenja, odnosno sećanja.

Kad se Bartletov pristup uporedi sa Ebbinghausovim, čini se da nijedan od tih pristupa, sam po sebi, ne može da pruži *sve* odgovore na pitanja o ljudskom pamćenju. Eksperimenti kao što su oni koje je sprovodio Ebbinghaus jesu naučno rigorozni, ali svakako nisu reprezentativni za situacije u svakodnevnom životu. S druge strane, Bartletov rad je bez sumnje reprezentativniji za funkcionisanje pamćenja u stvarnom životu, ali

je merenje prisećanja smisaonog materijala skopčano sa mnogim nerešenim pitanjima. Međutim, istinski značaj Ebbinghausovog rada ne leži toliko u njegovim otkrićima koliko u tome što je pokazao da se eksperimentalna metoda *može* primeniti u ispitivanju nečega tako složenog kao što je učenje i pamćenje. Istina, vremenom se pokazalo da je mnoge bogatije i zanimljivije aspekte ljudskog pamćenja teško, ako ne i nemoguće, zahvatiti u psihološkoj laboratoriji, dok su se teorije zasnovane na pojednostavljenom i artifičijelnom laboratorijskom materijalu često pokazivale teškim za primenu u svetu *van* granica laboratorije (Bedli, 2004).

Ispitivanje pamćenja je dugo vremena bilo pod dominacijom Ebbinghausove istraživačke tradicije. Ona je nastavila da dominira severnoameričkom psihologijom, koja je dugo bila zaokupljena eksperimentalnom kontrolom i nespemna da rizikuje suočavajući laboratorijske nalaze sa svetom izvan laboratorije. Međutim, u novije vreme je došlo do renesanse interesovanja za Bartletove ideje. Tako, za dobar deo istraživača u oblasti pamćenja njegov pristup se pokazao „intuitivno privlačnim“, kako se izrazio Koen (Cohen, 1990), a njegov uticaj se jasno odslikava u današnjim nastojanjima da se istraživačka pažnja usmeri više na proučavanje pamćenja u svakodnevnom životu. Osnovano je trasirati korene modernog razumevanja *autobiografskog pamćenja* – glavnog oblika ljudskog pamćenja, prisećanja lično doživljenih iskustva koja oblikuju priče o životu pojedinca – do Bartletovog ranog istraživačkog rada i njegovog gledišta da je ljudsko pamćenje češće konstrukcija, odnosno rekonstrukcija, nego puka reprodukcija (Zlatanović, 2004). U celini, danas su prisutne i koegzistiraju moderne verzije *oba* istraživačka pristupa pamćenju.

Bartletovo razmatranje pamćenja najbolje je predstavljeno u njegovoj slavnoj knjizi *Sećanje: eksperimentalno i socijalno proučavanje*. Izvorno objavljeno davne 1932. godine, ovo delo je tek u novije vreme postalo predmet bližeg interesovanja kognitivnih i socijalno – kognitivnih psihologa, koji su u njemu našli novi podsticaj za svoje teoretisanje i istraživanje u oblasti pamćenja. Čemu treba pripisati zakašnjenje ovog otkrića? Razlog tome svakako treba tražiti u dugogodišnjoj negostoljubivoj dominaciji bihejviorizma (Zlatanović, 2008). Tako, izvan Engleske, Bartletov istraživački rad bio je prilično zanemaren tokom tridesetih i četrdesetih godina prošlog veka – posebno u američkoj psihologiji, u vreme kada je njome u velikoj meri dominirao pojednostavljujući S – R asocijacionizam. To je zbog toga što su tamošnji psiholozi većinom bili veoma privrženi konceptualno – istraživačkim

zahtevima i eksperimentalnim metodama biheviorizma, koji je u to vreme doživljavao svoj procvat. Izuzetak je bio Edvard Tolman. Radeći u biheviorističkoj tradiciji, on se bavio takvim *kognitivnim* pitanjima kao što je način na koji eksperimentalne životinje reprezentuju prostornu informaciju kao *kognitivne mape* svoje sredine. Interesovanje za Bartleta oživelo je sa povratkom naturalističkih pristupa istraživanju pamćenja, do koga je došlo tokom šezdesetih i sedamdesetih godina. Američki kognitivni psiholozi su tek tada počeli da otkrivaju Bartletov rad, uvažavajući sve naglašenije njegov *naturalistički* istraživači materijal i pristup pamćenju zaokupljen *naporom da bi se došlo do značenja*. A on je bio kognitivni psiholog mnogo pre pojave takozvane „kognitivne revolucije“ u psihologiji tokom šezdesetih godina prošlog veka (Bedli, 2004; Mandler, 1985; Wilson and Keil, 1999).

Vredno je takođe naglasiti da su u Bartletovim eksperimentima potvrđene mnoge *zdravorazumske* pretpostavke i misli, kao i to da takve nalaze on nije smatrao bezvrednim ili lošim za psihologiju kao nauku. Štaviše, bio je spreman da istakne da psiholozi rade u oblasti koja obiluje zdravorazumskim, „popularnim“ shvatanjima. Još važnije je to da današnji, sve prisutniji, *naturalistički* pristup ispitivanju svakodnevnog pamćenja u radovima modernih kognitivnih i socijalnih psihologa uključuje mnoge ideje o procesu (toku) pamćenja koje je Bartlet izložio pre više decenija u svojoj uticajnoj knjizi o *sećanju* (*Remembering*; Bartlet, 1932/1972). Sve obimnija literatura u ovoj istraživačkoj oblasti pruža snažnu podršku oceni o *revizionističkoj* ulozi Bartleta u razmatranju i istraživanju prirode ljudskog pamćenja (npr. Matlin, 1998; Rubin, 1988; Zlatanović 2004).

Dva su ključna razloga sve većeg interesovanja za Bartletov rad i za pripisivanje revizionističke uloge njegovim idejama. Najpre, Bartlet je izgradio pristup ispitivanju pamćenja koji se zasniva na ključnom pojmu *sheme*. U njegovim eksperimentima, ispitanici su prilikom prisećanja izloženih priča po pravilu vršili *iskrivljavanje* takvih priča. Oni su to činili *subjektivnim organizovanjem prisećanja*: ispuštanjem detalja koji se nisu uklapali u njihova prethodno stvorena očekivanja ili sheme, kao i iskrivljavanjem drugih karakteristika. Zapažanje da među ispitanicima postoje značajne razlike u količini zapamćenog i da se greške javljaju u obliku distorzija zbog nametanja ličnih i društvenih značenja navelo je Bartleta da razvije koncepciju sheme. U vezi sa ulogom Bartleta u uvođenju ovog pojma u psihologiju, većinom se sreću dva tumačenja. Prema jednom, on je bio taj koji je *skovao* ovaj izraz, smatrajući da ljudi imaju generalizovane ideje (sheme) o zbivanjima događaja koje upotrebljavaju da

bi organizovali informaciju i konstruisali svoja sećanja (Passer and Smith, 2007). Drugo tumačenje ističe da je pojam sheme, u stvari, *pozajmljen* od neurologa Henrija Heda, koji je tim pojmom želeo da predstavi način na koji ljudi poimaju mesto svojih udova i tela. On je shemu opisao kao analognu *homunkulusu* u glavi koji ima zadatak da prati poziciju udova. Bartlet je, sa svoje strane, znatno uopštio ovaj Hedov izvorni pojam: shemu je shvatio kao organizovanu strukturu koja sadrži naše znanje i očekivanja u vezi sa nekim aspektom sveta. Drugim rečima, ona predstavlja *model* nekog dela našeg okruženja i iskustva. Primena sheme pomaže pojedincu da *razume*, jer je u shemi akumulirano ono što on zna o svetu (Bedli, 2004).

Bilo kako, Bartlet je pružio objašnjenje procesa pamćenja – tačnije sećanja – prema kojem su *teme* koje prilikom sećanja izvlačimo iz događaja često organizovane oko shema: mentalnih okvira ili organizovanih obrazaca misli o nekom aspektu sveta (Bartlet, 1932/1972; Koriat et al, 2000). Na temelju tog pristupa, njegovi istraživački nalazi su pokazali: (1) da samo mali broj primera pamćenja je doslovno sećanje; (2) da u pamćenju pojedinac *konstruiše* na osnovu jedne sheme, dok u zamišljanju on više ili manje slobodno spaja događaje i iskustva koji su stvorili nekoliko različitih shema; (3) da su *kondenzacija*, *elaboracija* i *invencija* opšte odlike našeg svakodnevnog pamćenja koje često uključuju mešanje iskustvenog „materijala“ koji pripada različitim shemama; i (4) da mehanizam ljudskog pamćenja zahteva *organizaciju shema* koja zavisi od međusobnog odnosa želja, instinkata, interesovanja i ideala koji je *osoben* za svakog pojedinca – što znači da pamćenje uvek sadrži nešto *lično* za pojedinca.

Kao i geštaltisti, Bartlet je na svoj način istakao značaj *kognitivnog organizovanja*. Posle perioda zanemarivanja i početnih kritika da je pojam sheme suviše nejasan i uopšten da bi mogao biti uključen u neki oblik proverljive teorije, ono je kasnije postalo važna tema u istraživanju ljudskog pamćenja. Takav teorijsko – istraživački pristup je bez sumnje obogatio proučavanje pamćenja i *nagovestio* kasniji plodni istraživački rad kognitivnih i socijalno – kognitivnih psihologa u oblasti kognicije i socijalne kognicije koji se zasniva na procesovanju (obradi) informacije i na konstruktivnoj shemi i teoriji o shemi. Reč je o gledištu koje predlaže da kognitivna shema (tj. mehanizam rasuđivanja) zavisi od posebnog domena *iskustva* pojedinaca i da se njome može objasniti kognitivna aktivnost koja posreduje i prati socijalno ponašanje pojedinca (Evans, 1991; Zlatanović, 2006). Dodajmo ovome da je konstrukt sheme kasnije primenjen i u radu kognitivnih terapeuta i teoretičara ličnosti kao temelj njihovog modela objašnjenja načina na koji je depresija pod uticajem misli i uverenja, kao i

načina na koji je ličnost pod uticajem shematskih reprezentacija koje su naučene iz naše sredine (Magnovita, 2002).

Ovaj pojam je kasnije doživeo dalji razvoj i elaboraciju u pojmove kao što su „okvir“ i „skript“. Najpre treba reći da je jedan od Bartletovih studenata, Karlos Oldfield, još davne 1954. godine sugerisao da se sa razvojem računara pruža mogućnost razrade Bartletovog pojma sheme. Pokazalo se da je bio u pravu, iako su prvi modeli zasnovani na shemi bili programirani tek dvadesetak godina kasnije. Naime, u nastojanju da se naučno objasni efikasnost zdravorazumskog mišljenja sedamdesetih godina (preciznije, iste 1975. godine) pojavili su se radovi koji su isticali značaj struktura znanja koje su svojim oblikom i boljom strukturisanošću *nadilazile* nivo pojedinačnih pojmova. Mada nije u svima korišćen izraz „shema“, oni se mogu uopšteno smatrati primerima izlaganja teorije o shemi. Reč je o radovima kompijuterskog naučnika Marvinina Minskog (Minsky, 1975), koji je upoznavši se sa Bartletovim radovima zaključio da ljudi upotrebljavaju „*odozgo – naniže*“ (engl. „*top – down*“) informaciju zasnovanu na shemi da bi obavili mnoge psihološke zadatke i predložio je pojam nalik shemi – pojam *okvira* (engl. *frames*), Rumelharta (Rumelhart, 1975), koji je elaboracijom Bartletovog pojma sheme izgradio pristup pamćenju priča, kao i rad Šenka (Schank, 1975; Schank and Abelson, 1977), takođe kompijuterskog naučnika, koji je uveo pojam *skripta* – shema koje sadrže veći deo našeg poznavanja socijalnih aktivnosti. U svom novom obliku, konstrukt sheme je široko uticao na psihološko istraživanje pamćenja, ali isto tako i na oblast veštačke inteligencije (Bedli, 2004; Brewer and Nakamura, 1984; Rubin, 1988; Wilson and Keil, 1999; Zlatanović, 2004; 2009).

Svojim istraživanjima Bartlet je, dakle, ustanovio da se naše znanje o onome što se zove svet, odnosno stvarnost, zasniva na organizovanim shemama ili modelima – našim mentalnim organizatorima – koji reprezentuju prošla iskustva. Tako, pojmovi kao što su „dan“, „posao“, „ljubav“ i dr. služe kao sheme koje nam pomažu da organizujemo naša iskustva, odnosno naš svet. Reč je o tome da prilikom učenja novih sadržaja nastojimo da te sadržaje *prilagodimo* postojećim shemama; kada to nije moguće, onda pribegavamo promeni sâmihi shema. Tako, zbog nastojanja da se nova informacija uklopi u postojeću shemu, ona se često menja. To može neznatno, a katkad i znatno, da promeni njen smisao. Hant (Hunt, 1993) komentariše Bartletovo važno otkriće sledećim rečima:

U novije vreme, Bartletova ideja je oživljena i razrađena. Sheme – takođe poznate i kao „okviri“ i „skriptovi“ – sada se shvataju kao skupovi integrisane informacije o raznim temama, zadržani u pamćenju, na koje se oslanjamo prilikom tumačenja nejasne i fragmentarne informacije iz koje se obična konverzacija – pa čak i kazivanje u pisanoj formi – sastoji.

(Hunt, 1993, str. 530–531)

Drugo, jednako važno, Bartlet je na osnovu svojih eksperimentalnih nalaza postavio *konstruktivističku* teoriju pamćenja, odnosno sećanja. On je pošao od ideje da pamćenje nije potpuno nezavisan psihički proces koji je odvojen od opažanja, zamišljanja ili čak od konstruktivnog mišljenja. Štaviše, pamćenje je sa njima blisko povezano. Celokupan Bartletov rad u oblasti pamćenja posvećen je izučavanju upravo tih povezanosti. Ono je rezultiralo vrednim istraživačkim nalazima.

Bartlet je zaključio da u procesu (pri)sećanja postoji opšta težnja da se stekne utisak *celine* i da se na osnovu toga konstruiše, kako se izrazio, „verovatni detalj“. Ova vrsta mentalne konstrukcije služi da pojedinac *opravda* svoj opšti utisak. Taj „opšti utisak“ se, prema njegovom mišljenju, psihološki može okarakterisati kao „stav“. Tako, on pokazuje kako se ovaj faktor stava pojavljuje u nizu eksperimenata sa pamćenjem koje je sproveo, zahtevajući od subjekata da reprodukuju tekstualni i slikoviti materijal koji su prethodno učili. Na primer, utvrđeno je da se u prisećanju zadatog materijala vrlo često pojavljuje nešto od „prirode stava“. Otuda i njegov zaključak da je pamćenje, odnosno sećanje, „konstrukcija, stvorena uglavnom na osnovu ovog stava, a njen opšti efekat je opravdanje tog stava“. (Bartlett, 1932/1972, str.207).

Smatrao je da mi ne „beležimo“ pasivno slike ili priče; njihovo pamćenje nije slično fotografisanju ili zvučnom zapisu. Ono je uvek više od toga: u procesu prisećanja, mi ih *aktivno rekonstuišemo* da bismo im dali određeni smisao. To činimo tako što povezujemo nove informacije sa znanjem koje već imamo i uklapamo novi materijal u okvir onoga što već znamo i razumemo. Kao rezultat toga, ono što je zapamćeno nije izvorni, prvobitni stimulus (stimulus-informacija); ono je konstruisana reprezentacija, koja neke aspekte naglašava a druge zanemaruje. Tako, Bartlet je u svom radu naglasio više *konstruktivne* nego reproduktivne aspekte sećanja. Predložio je da je sećanje (pamćenje) *rekonstruktivni* proces, koji uključuje interpretacije i transformacije prvobitnog materijala koji je predmet pamćenja. Prema njegovoj definiciji, sećanje (pamćenje) je

imaginativna rekonstrukcija zasnovana na sveukupnom iskustvu pojedinca (Bartlett, 1932/1972; Magnavita, 2002).

U njegovim eksperimentima o rekonstrukciji pamćenja ispitanici su imali zadatak da reprodukuju priče uzete iz folklora drugih kultura. Na taj način, sadržaj i struktura tih priča bili su im nepoznati. Bartlet je primenjivao dva glavna postupka u istraživanjima reprodukcije teksta: (a) jedan ispitanik više puta reprodukuje isti tekst (serijska reprodukcija) i (b) jedan ispitanik reprodukuje tekst drugom ispitaniku, ovaj trećem itd. (lančana reprodukcija). Iskazane reprodukcije su pokazale mnoge karakteristične *promene* u odnosu na original: neki delovi priča bili su *izostavljeni* – posebno detalji koji nisu bili dosledni sa subjektivim razumevanjem priče; drugi su bili suviše *razrađeni* i *dopunjeni* novim detaljima; neki događaji u priči doživeli su transformacije u *redosledu*; neki su bili iskrivljeni *afektivno* (tj. emocionalno ili kao posledica stava) – gde su učesnici konstruisali svoja sećanja oko sopstvenih stavova i reakcija na priču; a opet, neki delovi su bili *dodaci* koji su sadržinski bili potpuno *novi* – čineći zapamćenu priču logičnijom (Bartlett, 1932/1972).

Kao posledica toga, primetio je Bartlet, subjekti su na vrlo tipičan način bili skloni da stvore, konstruišu *novu* priču na ostacima zapamćenog materijala, vršeći transformaciju pojedinosti i poretka zbivanja. Pri tome, ova poslednja promena je češća u deskriptivnim, nego u narativnim tekstovima. Dalje, ova rekonstrukcija u sećanju bila je uglavnom više saglasna sa *kulturalnim* koncepcijama subjekata, nego sa *sâmom* pričom koju su čuli na početku eksperimenta. Na primer, određeni natprirodni elementi u pričama bili su *reinterpretirani* onim što im je poznato. Tako, snaga Bartletovog pristupa je takođe u tome što je prepoznao način na koji rekonstruisano sećanje (pamćenje) zavisi od postojećeg znanja i razlikuje se od osobe do osobe.

Na ovaj način, Bartlet je odbacio klasičnu „*teoriju traga*“ – teoriju o učenju i stvaranju ili „*upisivanju*“ izvesnih tragova u mozgu koji kasnije omogućavaju prisećanje; pamćenje je *trajanje* tih tragova, a zaboravljanje je njihovo slabljenje ili nestajanje. Za njega, ova teorija ne odgovara realnosti procesa pamćenja (Corsini, 1987; Kendler, 1987). Pamćenje, odnosno sećanje, nije jednostavno oživljavanje utvrđenih, beživotnih i fragmentarnih tragova u mozgu. Umesto toga, predložio je shvatanje da je ono *imaginativni rekonstruktivni proces*, proces koji obuhvata *interpretacije* i *transformacije* prvobitnog materijala koji je predmet pamćenja. Ovome je dodao bliže tumačenje da je pamćenje konstruktivno opravdavanje stava koji je u njegovoj pozadini. Specifičnije, ono je

imaginativna rekonstrukcija ili konstrukcija, stvorena iz odnosa našeg stava prema sveukupnom iskustvu i prema detalju, koji se obično pojavljuje u obliku predstave ili reči. Ovo gledište o (re)konstruktivnoj prirodi sećanja zadržalo se sve do danas i predmet je daljih elaboracija.

U procesu učenja i pamćenja, prethodno postojeće strukture znanja, ili *sheme*, dinamički utiču na prikupljanje znanja i njegovo pamćenje. Te kognitivne sheme strukturiraju i reorganizuju informacije iz sredine. Značenja koja ljudi „izvlače“ iz sredine delimično odslikavaju njihovo sopstveno prethodno znanje i uverenja (Andrilović i Čudina, 1985). Dakle, za Bartleta su učenje i pamćenje *aktivni* procesi: oni su usmereni na *traženje smisla*. Drugim rečima, u njima se ulaže napor da bi se došlo do *značenja*. Iskazano u duhu postmodernog konstruktivizma, osoba je aktivni osmišljavalac u svojoj konstrukciji sećanja i sveta u kojem živi. I upravo je to razlog zašto dolazi do transformacije u procesu pamćenja. A iskustvo pokazuje da u „*radu pamćenja*“ te transformacije mogu biti tolike da nastaju potpuno nove konstrukcije – takozvana „lažna sećanja“ ili „izmišljena sećanja“ – na šta su snažno ukazala i novija istraživanja u oblasti svakodnevnog ili autobiografskog pamćenja (npr. Loftus, 1992; 1993; Loftus and Ketcham, 1994; Pezdek and Banks, 1996). Objašnjenje je jednostavno: kada se informaciji o nekom životnom događaju dodaje neka nova informacija, naše pamćenje (sećanje) je često sklono da meša informaciju, aktivno konstruišući *novu* reprezentaciju tog događaja. Ovo svojstvo pamćenja, na koje je Bartlet pionirski ukazao, odgovara danas opšte prihvaćenoj tvrdnji u oblasti ljudske kognicije da su kognitivni procesi aktivni, a ne pasivni i da su osobe veoma aktivne u svom sećanju, odnosno pamćenju.

To su razlozi zbog kojih se Bartlet opravdano može smatrati posebno inspirativnim i uticajnim prethodnikom savremenih istraživanja autobiografskog pamćenja, kao i istraživanja struktura znanja i procesa osmišljavanja (značenja). Njegovi doprinosi snažno su potkrepljeni novijom renesansom istraživačkog interesovanja modernih kognitivnih psihologa u toj oblasti (Magnavita, 2002; Matlin, 1998; Neisser, 1967; 1982; 1988; Robinson, 1976; 1988; 1992; Zlatanović, 2004). Bartlet nije imao jezik za razmatranje terminima procesovanja (obrade) informacije, ali je njegov eksperimentalni rad *prethodio* istraživanjima u okviru kognitivne psihologije na temu procesovanja informacije – u kojoj se koristi apstraktno znanje, odnosno znanje višeg nivoa, za tumačenje specifičnih situacionih informacija (Cohen, 1985; Kaprara i Cervone, 2003).

Posmatrano u celini, kao i Ebbinghausovo pionirsko ispitivanje pamćenja, odnosno zaboravljanja, Bartletov istraživački rad takođe spada u važne istorijske korene savremene kognitivne psihologije. Delim mišljenje Vilijama Bruera (videti Wilson and Keil, 1999) da su njegova tri glavna doprinosa psihologiji i kognitivnoj nauci (1) metodološki argument za proučavanje „ekološki validnih“ eksperimentalnih zadataka, (2) *rekonstruktivni* pristup ljudskom pamćenju, i (3) teorijski konstrukt *scheme* za objašnjenje istraživačkih nalaza procesa pamćenja, odnosno sećanja.

Osim toga, sa pojavom Bartleta teoretisanje i istraživanje u oblasti pamćenja dobilo je jedan suštinski novi kvalitet, koji je kasnije snažno uticao ne samo na moderne kognitivne psihologe nego, uz prepoznavanje paradigmatске promene, i na konstruktivistički i socijalno konstrukcionistički pokret u modernoj psihologiji kao alternativne metateorije za postmodernu psihološku nauku. Tako, u postmodernoj nauci o ljudskom umu (ili mentalnom životu), proučavanje pamćenja dobija novi „istraživački program“. Umesto proučavanja prirode (pasivnog) „skladištenja“ informacija o prošlim događajima, proučavanje pamćenja postaje (kao što je Bartlet originalno formulisao problem) proučavanje (aktivnog) kolektivnog sećanja, ili socijalno konstruisanog pamćenja, kao i socijalno konstruisane amnezije, društvenog zaborava (Shotter, 1994).

Završna reč

Svako filozofsko i naučno delo sadrži u sebi određene metodološke postupke na kojima se iznutra gradi i razvija dok ne dobije oblik u kojem stupa u svoje vreme i zauzima određeno, svoje mesto u njemu. Ovakav oblik dela, međutim, još nije konačan. Jer, iz svog vremena – koje može da ga i ne primeti, ne shvati ili shvati pogrešno – ono napreduje prema sve udaljenijim obalama vremena. Pristajući uz njih, ogledajući se u novim vremenskim vodama, *nastavlja* da se uobličava. Tako, njegovo trajanje može postati isto toliko nužno koliko je prvobitno moglo izgledati nemoguće.

Ako nastavimo s ovom metaforom, ovo otiskivanje jednog naučnog ili filozofskog dela niz struju istorijskog toka zbiva se ne samo zato što je ono, da bi uopšte dospelo do svog oblika, uključilo izvestan raspon trajanja neophodan da se određena pitanja slobodno razvijaju, nego i zato što *sama vremenska perspektiva preoblikuje dela stvorena da traju*. Ta perspektiva ne obogaćuje takva dela pripisivanjem značenja koja ona već ne sadrže,

nego im na svoj način kompenzuje što su iz nekog razloga promakla vremenu u kojem su se pojavila. Razlog tome je što su zahtevala jednu drugačiju, novu zrelost istorijski svesnijeg vremena da bi se mogla sagledati u svom punom, pravom dometu. U tom smislu ima dela koja su stvorena prerano, kao i onih koja dolaze prekasno. (Vujsinović – Roić, 1982).

Takvo jedno delo, zasnovano na istoričnoj koncepciji čoveka i tvrdnji da u nastojanju da razume svet čovek *rekonstruktivnom imaginacijom* neprestano preoblikuje svet i sebe samog, jeste Vikoova *Nova nauka (Scienza nuova)* – kvintesencija svih njegovih prethodnih radova, kapitalno delo u koje je uneo čitav svoj život, misao, volju, maštu i strast. Drugo, objavljeno dva veka kasnije, je Bartletovo *Sećanje (Remembering)*, obimom manje ali takođe uticajno delo, zasnovano na inventivnom istraživačkom pristupu i sugestivnim empirijskim zapažanjima o prirodi sećanja koja su ga dovela do originalnog zaključka da naše sećanje (pamćenje) nije samo proces reprodukcije, nego je ono i proces konstrukcije (ili: rekonstrukcije) – uzajamnog odnosa između onoga što se doživljava (pamti) i vrlo apstraktnih kognitivnih reprezentacija sveta koje je on nazvao *shemama*.

Do konstruktivističke ideje Viko i Bartlet su došli vođeni različitim istraživačkim interesovanjima: Viko je zahvaljujući svom imaginativnom i intuitivnom umu nastojao da otkrije način na koji se postiže pravo razumevanje ljudske istorije, Bartlet je empirijskim putem težio da razotkrije pravu prirodu sećanja (pamćenja). Ali, i u jednom i u drugom klasičnom delu, sa dubokim implikacijama za savremeno razumevanje procesa sećanja (pamćenja), sjedinjuju se racionalno (intelektualno) i imaginativno: sećanje je konstruktivni proces, proces aktivne imaginativne (re)konstrukcije.

Tako, konstruktivistička ideja, ili makar zametak te ideje, jeste suštinski činilac u ovom spoju dvojice disciplinarno različitih i vremenski tako udaljenih istraživača, čija su heuristički vredna intelektualna ostvarenja imala sličnu istorijsku sudbinu da budu nepravedno zanemarena a tek kasnije izvučena iz senke i reaktualizovana. Neka ovde izloženi osvrt bude skroman prilog ovom novom, ponovnom čitanju Vikoa i Bartleta, njihovog originalnog i uvažavanja vrednog dela.

I na samom kraju, sažimajući u najkraći zaključak: Viko i Bartlet spadaju u važne preteče savremenog konstruktivističkog gledišta u psihologiji pamćenja i psihologiji uopšte.

Literatura

- Andrilović, V. i Čudina, M. (1985). *Psihologija učenja i nastave*. Zagreb: Školska knjiga.
- Bartlett, F. C. (1932/1972). *Remembering: A study in experimental and social psychology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bedli, A. (2004). *Ljudsko pamćenje: teorija i praksa*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Blekburn, S. (1999). *Oksfordski filozofski rečnik*. Novi Sad: Svetovi.
- Borhes, H. L. (1990). *Predgovori*. Beograd: Stilos.
- Brewer, W. F. (1988). What is autobiographical memory? U: D. C. Rubin (Ed.), *Autobiographical memory* (str. 25–50). Cambridge: Cambridge University Press.
- Brewer, W. F., and Nakamura, G. V. (1984). The nature and functions of schemas. U: R. S. Wyer, Jr., and T. K. Srull (Eds.), *Handbook of social cognition* (Vol.1, str. 119–160). Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Bronfenbrenner, J. (1997). *Ekologija ljudskog razvoja: prirodni i dizajnirani eksperimenti*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Cohen, D. (1985). *Psychologists on psychology*. London: ARK paperbacks.
- Cohen, G. (1990). Memory. U: I. Roth (Ed.), *Introduction to psychology* (str. 570–622). Hove: Erlbaum.
- Corsini, R. J. (Ed.) (1987). *Concise encyclopedia of psychology*. New York: Wiley.
- Draisma, D. (2008). *Zašto život ubrzava dok starimo: kako sećanja uobličavaju našu prošlost*. Novi sad: Stylos art.
- Evans, J. St. B. T. (1991). Theories of human reasoning: The fragmented state of the art. *Theory & Psychology, 1*, 83–105.
- Fitzgerald, J. M. (1988). Autobiographical memory: A developmental perspective. U: D. C. Rubin (Ed.), *Autobiographical memory* (str. 122–137). Cambridge: Cambridge University Press.
- Hermans, H. (1993). *The dialogical self*. New York: Academic Press.
- Hothersall, D. (2002). *Povijest psihologije*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Hunt, M. (1993). *The story of psychology*. New York: Doubleday.
- Kaprara, Đ. V., i Červone, D. (2003). *Ličnost: determinante, dinamika i potencijali*. Beograd: Dereta.

- Kendler, H. H. (1987). *Historical foundations of modern psychology*. Pacific Grove, CA: Brooks/Cole.
- Koriat, A., Goldsmith, M., and Pansky, A. (2000). Toward a psychology of memory accuracy. *Annual Review of Psychology*, 51, 481–537.
- Loftus, E. F. (1992). When a lie becomes memory's truth: Memory distortion after exposure to misinformation. *Current Directions In Psychological Science*, 1, 121–123.
- Loftus, E. F. (1993). The reality of repressed memories. *American Psychologist*, 48, 518–537.
- Loftus, E. F., and Ketcham, K. (1994). *The myth of repressed memory*. New York: St. Martin's Press.
- Magnavita, J. J. (2002). *Theories of personality: Contemporary approaches to the science of personality*. New York: Wiley.
- Mahoney, M. J. (1988). Constructive metatheory: 1. Basic features and historical foundations. *International Journal of Personal Construct Psychology*, 1, 1-36.
- Mandler, G. (1985). *Cognitive psychology: An essay in cognitive science*. Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Matlin, M. W. (1998). *Cognition*. Fort Worth: Harcourt Brace College Publishers.
- Minsky, M. L. (1975). A framework for representing knowledge. U: P. H. Winston (Ed.), *The psychology of computer vision* (str. 211–277). New York: McGraw-Hill.
- Neisser, U. (1967). *Cognitive psychology*. New York: Appleton.
- Neisser, U. (1978). Memory: What are the important questions? U: M. M. Gruneberg, P. E. Morris, and R. N. Sykes (Eds.), *Practical aspects of memory* (str. 3–14). London: Academic Press.
- Neisser, U. (1982). *Memory observed*. San Francisco: W. H. Freeman and Co.
- Nelson, K. (1988). The ontogeny of memory for real events. U: U. Neisser and E. Winograd (Eds.), *Remembering reconsidered: Ecological and traditional approaches to the study of memory*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Passer, M. W., and Smith, R. E. (2007). *Psychology: The science of mind and behavior*. New York: McGraw-Hill.
- Pezdek, K., and Banks, W. P. (Eds.)(1996). *The recovered memory/false memory debate*. San Diego: Academic press.

- Richardson, K. (1988). *Understanding psychology*. Milton Keynes: Open University Press.
- Robinson, J. A. (1976). Sampling autobiographical memory. *Cognitive Psychology*, 8, 578-595.
- Robinson, J. A. (1988). Autobiographical memory: A historical prologue. U: D. C. Rubin (Ed.), *Autobiographical memory* (str. 19–25). Cambridge: Cambridge University Press.
- Robinson, J. A. (1992). Autobiographical memory. U: M. Gruneberg and P. Morris (Eds.), *Aspects of memory* (str. 223–251). London: Routledge.
- Roić, S. (1990). *Giambattista Vico: književnost, retorika, poetika*. Zagreb: Hrvatsko filozofsko društvo.
- Rubin, D. C. (1988). Introduction. U: D. C. Rubin (Ed.), *Autobiographical memory* (str. 3–19). Cambridge: Cambridge University Press.
- Rumelhart, D. E. (1975). Notes on a schema for stories. U: D. G. Bobrow and A. Collins (Eds.), *Representation and understanding* (str. 211–236). New York: Academic Press.
- Schank, R. C. (1975). *Conceptual information processing*. Amsterdam: North-Holland.
- Schank, R. C., and Abelson, R. (1977). *Scripts, plans, goals and understanding*. Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Scotter, J. (1984). *Social accountability and selfhood*. Oxford: Basil Blackwell.
- Shotter, J. (1994). 'Getting in touch': The meta-methodology of a postmodern science of mental life. U: S. Kvale (Ed.), *Psychology and postmodernism* (str. 58–74). London: Sage.
- Stojnov, D. (2005). *Od psihologije ličnosti ka psihologiji osoba: konstruktivizam kao nova platforma u obrazovanju i vaspitanju*. Beograd: Institut za pedagoška istraživanja.
- Verene, D. P. (1981). *Vico's science of imagination*. Ithaca, N. Y.: Cornell University Press.
- Vico, G. (1725/1982). *Načela nove znanosti: o zajedničkoj prirodi nacija*. Zagreb: Naprijed.
- Vujasinović – Roić, T. (1982). Nova znanost Giambattiste Vica (Predgovor). U: G. Vico, *Načela nove znanosti: o zajedničkoj prirodi nacija*, Zagreb: Naprijed.

- Wilson, R. A., and Keil, F. C. (Eds.)(1999). *The MIT encyclopedia of the cognitive sciences*. Cambridge: The MIT Press.
- Zangwill, O. L. (1972). Remembering revisited. *Quarterly Journal of Experimental Psychology*, 24, 123–138.
- Zlatanović, Lj. (2004). Autobiografsko pamćenje, shematizacija i samstvo. *Teme*, 4, 421–431.
- Zlatanović, Lj. (2006). Socijalna kognicija: osnovne pretpostavke, pojmovi i pitanja. *Godišnjak za psihologiju*, 4–5, 7–19.
- Zlatanović, Lj. (2008). Socijalno – psihološki pristupi samstvu. *Teme*, 3, 625–635.
- Zlatanović, Lj. (2009). Od uma ka mašini i obratno: veštačka inteligencija i metafora kompjutera. *Godišnjak za psihologiju*, 8, 33–49.

Ljubiša Zlatanović

VICO AND BARTLETT: REMEMBERING AS A PROCESS OF CONSTRUCTION

Abstract

The article tries to identify a conceptual axis that, despite their differences, is common to both Italian philosopher and historian Giambatista Vico and British psychologist sir Frederick Bartlett. It traces the roots of modern understanding of autobiographical memory to their early observations and ideas that remembering (or memory) is, in essence, a process of imaginative construction (or reconstruction). This idea implies that persons are very active in their remembering, that they are sense-makers not only in construction of their remembering but also in construction of their own experience and a world in general. The implications of their unique insights are examined especially with respect to autobiographical memory – the memories a person has of his or her own life experiences – and to postmodern constructivism as an alternative metatheory for psychological science. It is strongly suggested that this is the key way of reading Vico's and Bartlett's stimulating works.

Keywords: Vico, Bartlett, remembering, construction, autobiographical memory